

## תוכן העניינים 2

### מבוא 1

#### 1. פרק רקע: נזקים סביבתיים בפעילות העסקית 3

1.1 ההשלכות הסביבתיות של הפעילות העסקית..... 3

1.2 ההכרה הגוברת בנוגע לאחריותם המוסרית של עסקים..... 4

1.3 אתיקה סביבתית..... 4

1.4 קיימות..... 5

#### 2. ניתוח באמצעות תחליפי מוסר 6

2.1 השוק החופשי כתחליף מוסר..... 6

2.2 החוק כתחליף מוסר..... 9

2.3 הסביבה החברתית כתחליף מוסר..... 10

2.4 הארגון העסקי כתחליף מוסר..... 12

#### 3. ניתוח מוסרי 14

3.1 עקרון הזכויות..... 14

3.2 גישת התועלתנות..... 15

3.3 עקרון החובות..... 17

#### 4. מוסר יישומי: קבלת אחריות באמצעות קוד אתי אותנטי 19

4.1 עקרונות הניסוח של קוד אתי אותנטי..... 19

4.2 העקרונות הסביבתיים והצעות לסעיפים בקוד האתי..... 21

#### 5. סיכום ומסקנות 23

#### רשימת מקורות 25

מקורות אקדמיים..... 25

מקורות לא אקדמיים..... 27

## מבוא

ב-2014 התפוצץ צינור נפט של חברת קצא"א בשמורת עברונה שבנגב וגרם זיהום סביבתי חמור – גם לחיות הבר והצמחייה בשמורה, וגם לתושבי האזור. בנובמבר 2021 הוגש נגד החברה וארבעה מבכיריה כתב אישום, לאחר שבשנים קודמות כבר נתבעה החברה בתביעה ייצוגית על הנזקים לתושבי הסביבה. לפי כתב האישום החדש, החברה נהגה באופן רשלני מאד באירוע הזה. ההגנה טוענת שהיה זה אירוע חריג ונקודתי, ושמצא היא שינתה את דרך הפעולה שלה. אך התביעה מציינת שבמהלך העשור האחרון היו לפחות 12 דליפות נפט מצינורות נפט של החברה, שצפויה להגדיל מאד את הפעילות שלה בשנים הקרובות בעקבות הסכמים להובלת נפט מאיחוד אמירויות המפרץ.

התפוצצות צינור הנפט היא רק דוגמא אחת מיני רבות – ובמהלך עבודה זו תובאנה דוגמאות נוספות – לנזקים הרבים הנגרמים לסביבה הטבעית בעקבות פעולות בני האדם, והפעילות העסקית בכלל. כפי שנראה לאורך העבודה, במקרים רבים הנזקים אינם נגרמים עקב פעילות בלתי חוקית או כזו שמובילה לתביעות אזרחיות או פליליות בבתי המשפט. לעתים קרובות הנזקים הסביבתיים החמורים נגרמים בעקבות פעילות הנחשבת לחוקית ולגיטימית. בנוסף, גם במקרים בהם החוק מטיל מגבלות על פעילות זו, אין הבטחה כי המגבלות הללו ייאכפו ביעילות ואכן ישמרו על הסביבה.

ההשלכות הסביבתיות של הפעילות העסקית והתעשייתית ניכרות בכל תחום הנוגע לסביבה. משאבי כדור הארץ הולכים ונמוגים בקצב מדאיג; משנת 1990 ועד שנת 2010, שטח היערות בעולם הצטמצם מ-190 מיליון דונם ל-130 מיליון דונם; קצב נסיגת המים שילש את עצמו בתוך 50 שנה (Grossman, 2010, 9). מיני יצורים חיים הולכים ונכחדים בקצב מהיר מכל מה שתועד בהיסטוריה אי-פעם (Shogren et al., 1999, 1258); חומרים מזהמים משוחררים לאוויר ולמים ברמות חסרות תקדים; כימיקלים רעילים יכולים כיום להימצא ב-90 אחוזים מהמים על פני כדור הארץ; ישנן ראיות מצטברות לכך שפליטות גזי חממה משנות את האקלים, מובילות לצמצום שטח פני הקרחונים ומגבירות את העוצמה והתדירות של אירועי מזג אוויר קיצוני (Grossman, 2013, 9). ההשלכות הסביבתיות הללו אינן רעות רק לסביבה, אלא שיקר מאוד להתמודד איתן. מוערך כי מאה הבעיות הסביבתיות הגדולות ביותר עולות לכלכלה העולמית 4.7 טריליון דולר מדי שנה (Truescott, 2013) הטענה מופיעה לאורך הדוח ולא בעמוד מסוים).

## השאלה העקרונית כאן מבחינת מוסר ועסקים, שעבודה זו מבקשת לתת לה מענה, היא: מהי חובתה המוסרית של הפירמה מבחינת השמירה על הסביבה?

מצד אחד, כל חברה מסחרית הפועלת בשוק צריכה להרוויח, אחרת היא לא תוכל להתקיים. ומצד שני, יש לשמור על כך שהפעילות שלה לא תפגע באחרים ובסביבה. זאת היא שאלה אופיינית לתחום של "מוסר ועסקים" – איך אפשר לאזן בין הדרישות השונות. זה יהיה הנושא של העבודה הזו. סוגיית זיהום הסביבה היא סוגיה קלאסית בתחום הזה – והיא מבקשת למצוא את האיזון בין הצורך של הפירמות לייצר דברים שונים (או להוביל אותם ממקום למקום, או כל פעולה אחרת שהיא חלק מתהליך הייצור), פעולה שמייצרת לעיתים קרובות זיהום, לבין הצורך לשמור על הסביבה ועל בני אדם שחיים בה מפני הזיהום הזה. המקרה של חברת קצא"א הוא מקרה אופייני. החברה עוסקת בהובלת נפט, ובשביל להקטין את עלויות ההובלה שלה היא ניסתה לבנות צינור נפט חדש שיעבור בשמורת טבע. בגלל מה שנראה כרשלנות נגרמה דליפת נפט שגרמה לנזק ארוך טווח לשמורת הטבע. הרשלנות הזאת, לפי ההאשמות לפחות (השאלה עומדת להתברר בבית המשפט), נבעה מהרצון של החברה להקטין את העלויות שלה שכרוכות בהנחת צינור חדש, מה שגרם ל"עיגול פינות" בנוגע לנהלי הבטיחות (רואה, 2021).

הפרק הראשון של עבודה זו יהווה פרק רקע שיעסוק בפירוט בנזקים הסביבתיים לסביבה הנגרמים על ידי הפעילות העסקית; בהכרה הגוברת שיש לעשות משהו בנידון ולבוא בדרישות לאנשי העסקים; ובמושג הקיימות, אליו נחזור בהמשך העבודה.

הפרק השני יסקור את הנושא של "תחליפי מוסר" (גבע, 2011), שהם כיום האמצעים המקובלים לשמירה על התנהלות מוסרית של פירמות. אלו הם דרכים שונות שאמורות לכאורה להביא להתנהלות מוסרית גם כשאין מחשבה מוסרית העומדת מאחורי ההתנהלות. המטרה של הפרק תהיה להראות שהתחליפים המקובלים, כמו החוק, השוק החופשי, הסביבה החברתית והארגון העסקי, אינם מצליחים לעשות זאת, והדבר נוגע עקב כשלים שונים הטמונים בכל אחד מהם.

## 1. פרק רקע: נזקים סביבתיים בפעילות העסקית

בפרק זה נבחן את ההשלכות הסביבתיות השליליות של הפעילות העסקית. אלה כוללות, בין השאר, את התחממותו ההדרגתית של כדור הארץ עקב השפעות הפעילות האנושית. הדבר נובע מכך שחלק מהחום הנפלט מכדור הארץ (לפני כן הוא נקלט מהשמש) אינו מתפזר לחלל עקב ריכוז גבוה של פחמן דו-חמצני באטמוספירה; דלדול וכליון משאבים טבעיים; זיהום של המים, האוויר והאדמה במגוון חומרים שהם אינם אמורים להכיל; הכחדת מינים – האובדן המהיר של המגוון הביולוגי בעולם; ובזבוז אנרגיה – שימוש בכמויות הולכות וגדלות של מקורות אנרגיה מתכלים כגון פחם, נפט וגז (Newton, 2005). דאגות הנוגעות להגנת איכות הסביבה מצויות במקום גבוה יחסית בסדר היום הציבורי, בעקבות כיסוי תקשורתי נרחב של הידרדרות הטבע והסביבה. בגישה של פיתוח בר-קיימא, עסקים, רשויות המדינה והחברה האזרחית מצויים בשותפות, על מנת למצוא מכנה משותף בין שלושת המרכיבים הבסיסיים של הפיתוח: כלכלה, אקולוגיה והון חברתי. התרחבות המהירה של ענפים שונים משפיעה על הטבע, התרבות והכלכלה באזורים רבים ברחבי העולם. ישנה הכרה גוברת כי הצמיחה הכלכלית, המונעת משיקולים של רווח כלכלי קצר-טווח, היא לעתים קרובות בעלת השפעות שליליות, פוגעת בסביבה ובקהילות, ומשנה לרעה את פני כדור הארץ ואת איכות הסביבה (Lashley, 2016), הטענה מופיעה לאורך המאמר ולא בעמוד מסוים).

### 1.1 ההשלכות הסביבתיות של הפעילות העסקית

כעשרים וחמישה מיליון בני אדם שטים בספינות שיט מדי שנה, וכתוצאה מכך, ספינות שיט משליכות כ-3.8 מיליארד ליטר של ביוב לאוקיינוסים מדי שנה. הדבר בדרך כלל נעשה במהלך הלילה, כדי שאף אחד לא יראה או יריח את הזוהמה. הביוב המושלך לים הוא רווי ברעלים, כולל מתכות כבדות, פתוגנים, בקטריות וירוסים ותרופות. כשהוא מושלך בקרבת החוף, הביוב יכול להרוג חיות ימיות, לזהם את המזון הימי, ולגרום למחלות בקרב בני האדם המתרחצים במים (Byars & Stanberry, 2018, 105).

ספינות השיט אינן מיוחדות, בכל הנוגע לזיהום הסביבה על ידי השלכת חומרים מזהמים שאין להן צורך בהם. עסקים המזהמים את הסביבה לעתים קרובות מסתירים את פעולותיהם המזהמות, בכדי להימנע מלהיתפס ולהתמודד עם ההשלכות הכלכליות, החוקיות או התדמיתיות שלהם. כך למשל, דוח מהזמן האחרון גילה כי חברות בכל רחבי העולם במשך שנים שרפו ועדיין שורפות חומרים רעילים, כגון דו-תחמוצת הפחמן, בלילה. חברה שצריכה להיפטר מחומרים רעילים יכולה לבחור מבין כמה חלופות: להכניס אותם למתקן בטוח ומתאים, למחזר אותם ולהשתמש בהם שוב, או להשליך אותם היכן שהוא. אין ספק כי השלכת החומרים בטבע או שריפתם הן החלופות הקלות והזולות ביותר לרוב העסקים – ועסקים רבים בוחרים בהן, למרות שהן החלופות המזהמות והמזיקות ביותר (Byars & Stanberry, 2018, 105).

הסוגיה של סילוק חומרים מזהמים היא רק סוגיה אחת מבין כמה וכמה, אשר חושפות את העובדה שההשלכות הסביבתיות השליליות הנגרמות מהפעילות האנושית בכלל – והפעילות האנושית העסקית בפרט – הן רבות, קשות, מגוונות ורבות מהן הן בלתי הפיכות. יתרה על כן, הן צפויות לגדול ולהתרחב. לפי הערכות מוסמכות, עד שנת 2050 אוכלוסיית בני האדם על פני כדור הארץ תמנה כעשרה מיליארד בני אדם. לעלייה הדרמטית באוכלוסייה יש לרוב השפעה שלילית במיוחד על הסביבה ועל כדור הארץ. לא רק שישנם יותר בני אדם שצריכים